

УДК 159.922.7:159.923.5:316.612

Мосол Н. О.

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності Запорізького національного університету, м. Запоріжжя
e-mail: nmosol@yahoo.com
ORCID 0000–0001–9355–5192

ПЕРИНАТАЛЬНИЙ ПЕРІОД ЯК ОСОБЛИВИЙ ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена проблемі розвитку психіки та становлення особистості на ранніх етапах онтогенезу — в перинатальному періоді. Сучасні дослідження засвідчили, що перинатальний період розвитку закладає не тільки фізичне, але й психічне здоров'я дитини. Визначено основні характеристики перинатального періоду та проаналізовано вплив перинатального досвіду на подальший розвиток особистості. Актуалізується важливість перинатального виховання, метою якого є встановлення міцного зв'язку батьків з дитиною та створення оптимальних умов для її гармонійного розвитку до та після народження.

Ключові слова: онтогенез, перинатальний період, розвиток особистості, перинатальна психологія, перинатальне виховання.

Постановка проблеми. Дослідження ранніх етапів онтогенезу людини є однією з центральних проблем психології. В останні десятиріччя предметом активного наукового пошуку став внутрішньоутробний розвиток дитини. Довгий час психічний розвиток дитини до народження недооцінювали. Сучасні відкриття в медицині, нейробіології, філософії, педагогіці, психології розширили наукові знання про особливості цього унікального періоду розвитку та обумовили виникнення нових галузей знань. Так, теорія ембріонального походження (fetal origins) вивчає критичний вплив внутрішньоутробного розвитку на соматичне та психічне здоров'я та благополуччя людини [9]. Дослідження у сфері перинатології орієнтовані на вивчення впливу психоемоційного стану жінок на здоров'я майбутньої матері, на перебіг її вагітності та на здоров'я дитини.

Важливим науковим здобутком стало визнання того факту, що внутрішньоутробний розвиток це не просто фізичне дозрівання плода, це період активного психічного розвитку, особливий етап становлення особистості. Велика кількість досліджень засвідчили, що період внутрішньоутробного розвитку закладає не тільки фізичне, але й психічне здоров'я дитини та визначає такі важливі характеристики особистості, як ставлення до себе й оточуючих, емоційний та інтелектуальний потенціал, певною мірою, характеристики особистості і характер людини (А. Бертін, Т. Верні, Ш. Ворд (Sh. Ward), А. Марфі (A. Murphy), М. Оден, Н. Фодор, Д. Чемберлен). Під впливом масиву експериментальних досліджень перинатальний період було включено у вікову періодизацію [1].

Питання становлення психіки людини на найбільш ранніх етапах онтогенезу піднімали такі вчені, як М. Айнсворт, Дж. Боулбі, С. Гроф, О. Ранк, З. Фройд. Так, ще З. Фройд висловлював думку про вплив травми народження на подальше життя людин. О. Ранк цю тему зробив центральною у своїх наукових пошуках. В його фундаментальній праці «Травма народження» визначається вплив цієї події на все подальше життя людини [7]. Саме травма народження, на думку О. Ранка, виступає причиною неврозів людини. Тема травми народження розглядається також в роботах Н. Фодор, Ф. Мод, Ф. Лейк. Вивченню особливостей перинатального розвитку дитини присвячені роботи А. Бертіні, Т. Верні, І. Добряков, Н. Коваленко, М. Одена, Г. Філіппової, Д. Чемберлена. Важливий науковий внесок в розробку проблеми перинатального розвитку зробив С. Гроф, який на основі численних експериментальних досліджень розробив теорію про вплив перинатального досвіду на особистість. Сьогодні вже не виникає сумнівів, що становлення особистості починається не після народження, а раніше і що час до народження — це унікальний, певною мірою критичний період, який закладає основи особистості та впливає на життєвий шлях людини

Мета статті — визначити характеристики перинатального періоду як особливого періоду онтогенезу та дослідити вплив перинатального досвіду на подальший розвиток особистості.

Результати дослідження. Онтогенез — це розвиток живих істот у процесі індивідуального життя від зародження до смерті. Ключовим моментом визначення є точка відліку онтогенезу, адже початок життя людини традиційно пов'язують із народженням. Саме тому важливим є визнання того факту, що людське життя починається раніше — принаймні з моменту зачаття. Таким чином, дитина приходить у світ уже з досвідом внутрішньоутробного життя та народження.

В останні десятиріччя відбувався бурхливий розвиток перинатології та перинатальної психології. Перинатальна психологія — самостійна область психології, яка досліджує закономірності ранніх етапів онтогенезу людини від зачаття до перших років життя. В перинатології людська істота до народження називається зародком, ембріоном, плодом (залежно від терміну вагітності), в перинатальній психології використовуються терміни пренейт, ненароджена дитина. Важливим став концептуальний перехід від поняття «плода» до «ненародженої», що знаменує визнання перинатального досвіду людини.

Вважаємо за потрібне дати визначення перинатального періоду. Традиційно розрізняють пренатальний (дородовий) та постнатальний (післяродовий) періоди. Перинатальний період у медицині визначають з 28-го тижня внутрішньоутробного життя дитини по 7-му добу життя після народження. Сучасна перинатальна психологія розширює межі періоду — починаючи від зачаття та включаючи більш довгий час після народження. Існує певна дискусія щодо тривалості верхньої межі цього періоду — науковці кажуть про перші тижні, перший рік (Г. М. Філіпова) або навіть трирічний вік (О. М. Фатеева, Ж. В. Царегорадська).

В нашій статті ми визначаємо перинатальний період як етап, який починається з зачаття, включає народження та перші тижні після народження.

Звернемося до характеристик цього особливого періоду. Перинатальний період відзначається найбільш бурхливим та стрімким розвитком — за кілька місяців маленька клітинка перетворюється у сформовану людську істоту, яка вже має певний досвід і готова до взаємодії у зовнішньому світі.

Процес внутрішньоутробного розвитку психіки дитини на сьогодні є достатньо вивчений. Уже наприкінці 3-го тижня починає битися серце дитини. На 9-му тижні малюк здатний розрізнити смак навколоплідної рідини і реагувати на нього. З 10–11-го тижня дитина може відчувати дотики, тепло, холод, біль та реагувати на ці імпульси. У 16 тижнів дитина вже може чути — спочатку звуки материнського тіла, а потім і звуки, що доносяться ззовні. Сучасні дослідження свідчать, що діти не лише чують звуки, музику, можуть розрізнити голоси та узнавати батьків, але й запам'ятовують слова і навіть вивчають рідну мову ще до народження (К. Мун, 2013).

На 16-му тижні вже розвинені майже всі форми чутливості. Орієнтовно до 20-го тижня мама починає відчувати рухи малюка та може встановлювати тілесний контакт. На 6-му місяці внутрішньоутробного життя дитина здатна відчувати смак, чути, бачити і відчувати, активно реагувати на дотики через стінку живота.

Відомий американський вчений Девід Чемберлен вважає, що у ненародженої дитини не 5, а 12 відчуттів, серед яких він називає здатність відчувати, наскільки бажаною є дитина для батьків, наскільки близькими є відносини батьків, трансцендентне відчуття позатілесного існування, яке дозволяє зберігати пам'ять про перинатальний період на довгі роки [5].

Інший відомий вчений Томас Верні підкреслює, що принаймні з кінця другого триместру можна казати про дитину як про свідому особистість, здатну запам'ятовувати, тобто отримувати власний досвід та перші знання [8].

Фаза народження є важливою подією перинатального періоду, в цей час створюються передумови розвитку особистості дитини вже поза організмом матері.

В контексті теми нашого дослідження звернемося до роботи Станіслава Грофа, який одним із перших навів ґрунтовні дані про важливість перинатального досвіду людини. На основі багаторічних досліджень науковець створив розширену модель психіки з додавання двох великих областей — перинатальної та трансперсональної. Трансперсональна сфера містить досвід ототожнення з іншими людьми, іншими біологічними видами, епізоди з життя предків, історичне колективне несвідоме. Перинатальна область стосується спогадів про внутрішньоутробне життя і біологічне народження та складається з чотирьох базових перинатальних матриць (БПМ). Ці матриці характеризують особливості психіки на пренатальному, перинатальному та трансперсональному рівнях [6]. С. Гроф підкреслює, що матриці впливають на життя людини, виступають фундаментом розвитку особистості. Зупинимось детальніше на характеристиці базових перинатальних матриць.

I БМП визначається часом від зачаття до перших перейм. Основа цієї матриці — досвід симбіотичної єдності дитини та матері, умови є сприятливими для дитини (сон, відпочинок, харчування, захищеність). Залежно від особливостей перебігу цього періоду у людини формується чи не формується базове почуття безпеки, закладаються передумови для виникнення безумовної любові. Гарний імунітет, почуття комфорту, задоволеності та захищеності, базова довіра, здатність до адаптації — все це обумовлено позитивним досвідом дитини в першій матриці. Ця матриця закладає основу життєвого потенціалу людини, її інтелектуальних можливостей.

II БПМ визначається початком біологічних пологів та розпочинається з переймами. Рівновага та комфорт внутрішньоутробного існування порушуються, символічним вираженням першої стадії пологів стає досвід відсутності виходу. Це матриця прийняття рішення. Саме цей період пологів визначить здатність людини реагувати на складні ситуації — перетворюватися на жертву або обирати активну позицію. Матриця проявляється в таких життєвих тенденціях і ситуаціях, як втрата сенсу, відчай, безвихідь, депресія, страждання.

III БПМ відноситься до другої стадії пологів, коли тривають перейми, але дитина вже починає рухатися по родовому каналу. Це матриця битви за життя, їй відповідають такі життєві ситуації і тенденції, як прорив, подолання, спрямованість, тривала боротьба, вольові зусилля, воля до змін і перемоги.

IV БПМ — це третя стадія пологів, власне народження, матриця досягнення результатів. Те, як світ зустрічає новонароджену дитину залишається з нею назавжди: поклали дитину до матері та дали тепло і любов або залишили на самоті в холодному і невідомому світі. Ці переживання запам'ятовуються і визначають ставлення людини до світу та інших людей. Життєві ситуації і тенденції, в яких проявляється енергія цієї матриці, — це перемога, подолання, перетворення, нова якість життя, звільнення.

Дослідження С. Грофа та інших вчених дають можливість виявити взаємозв'язок поведінкових реакцій дорослої людини з особливостями внутрішньоутробного розвитку, перебігом пологів та народженням. Так, існують докази, що асфіксія в пологах пов'язана з суїцидальними нахилами дорослої людини. Знеболювання в пологах певною мірою впливає на виникнення материнського інстинкту та здатності любити. Є дослідження, які пов'язують зниження якості пологів із зростанням дитячої злочинності. Це лише кілька прикладів впливу перинатального досвіду на психіку людини.

Проблематика перинатального досвіду стала предметом наукового інтересу в останні десятиріччя. Сучасні відкриття про важливість внутрішньоутробного розвитку дитини обумовили розвиток перинатального виховання. Слід зазначити, що історія такого виховання нараховує кілька тисячоліть. В різних культурах ми можемо зустріти давні знання про унікальність пренатального періоду. Ще в античні часи існували рекомендації для вагітних жінок, в основу яких закладено положення про вплив на психічний та фізичний розвиток дитини перинатального досвіду. Так, вагітним було бажано уникати неприємних ситуацій та тяжких переживань, щоб запо-

бігти народженню психічно або фізично хворих дітей. Відомою є практика дородової підготовки в Китаї: там ще на початку ери вагітні жінки проводили час в «центрах спокою», розташованих в красивій місцевості. В перинатальних центрах (саме так їх можна назвати сучасним терміном) займалися естетичною і музичною освітою матері і майбутньої дитини.

Важливість ролі матері в розвитку дитини на сьогодні є беззаперечною, під час пренатального розвитку дитини, відповідно, вагітності матері, мама і дитина існують разом не лише фізіологічно, вони утворюють діадичну єдність. Природно, що коли мама переживає позитивні або негативні емоції, то і дитина перебуває в такому стані. Одним із ключових переживань перинатального періоду є ставлення батьків до виникнення нового життя. «Для майбутньої дитини має значення її свідоме й бажане зачаття у взаємній любові батьків, оскільки в такому випадку в новому створінні до кінця розкривається і кристалізується та потенційна і вселюдська любов, яка втілена — відбита в батьках», — зазначає С. Д. Максименко [2]. На сьогодні є достатньо доказів того, що бажані та небажані діти відрізняються. Так, бажані діти народжуються з більш високою масою тіла, рідше хворіють, мають кращі характеристики психомоторного розвитку та більш високий базовий психічний потенціал.

Болгарський філософ, вчений, педагог О. М. Айванхов назвав процес внутрішньоутробного розвитку «духовною гальванопластикою» та зазначив, що цей процес підкорюється законам формування, виховання, росту, обміну інформації та комунікації. Таким чином, всі переживання, почуття, думки матері впливають на ненароджену дитину на клітинному рівні.

Доведено, що психоемоційний стан жінок впливає на перебіг вагітності, на процес пологів, на післяпологовий період та визначає особливості розвитку дитини. У перинатології ця проблематика знаходить відображення, зокрема, у дослідженні типів переживання вагітності, у визначенні практичних аспектів роботи з жінкою та корекції її негативних станів, у розробці практичних аспектів перинатального супроводу родини (І. В. Добряков, С. М. Єніколопов, Н. П. Коваленко, Г. Г. Філіппова, К. Д. Хломов та ін.).

Важливим науковим здобутком стало визнання того факту, що пренатальний розвиток є унікальним етапом становлення особистості, а активними учасниками цього процесу виступають батьки. Надзвичайно актуальним є положення про те, що дитина отримує перший досвід та перші знання ще до народження, отже виховання гармонійної особистості необхідно починати з дородового періоду.

Перинатальне виховання можна визначити як організацію середовища розвитку і навчання дитини ще до народження, причому мова йде не про безпосереднє виховання дитини, а про роботу з батьками. Зміст та методики такого виховання варіюють [3, 4]. Одна з перших методик пренатального виховання була розроблена в середині минулого століття акушером Ван де Каром і полягала у спілкуванні майбутньої мами з дитиною за допомогою тактильних відчуттів.

Особлива методика спілкування батьків з ненародженою дитиною через дотик — гаптономія — була запропонована датським фізіотерапевтом

Францом Вельдманом і почала застосовуватися в 1978 р. Головною метою гаптономії є перше близьке знайомство і контакт батьків з майбутньою дитиною, встановлення взаємозв'язку.

У 80-ті рр. ХХ століття американський фахівець з дородової підготовки Брент Логан висунув теорію стимулювання психічного розвитку дитини за допомогою звуку. У ті же роки в Росії професор М. Л. Лазарєв розробив методику перинатального виховання «Сонатал», в основу якої закладено дородове спілкування та стимулювання розвитку пренейта та новонародженого методом музичного впливу за допомогою спеціальних вокально-мовних вправ.

Прослуховування музики як дієвий метод пренатального виховання залишається популярним і сьогодні, розроблено рекомендації щодо вибору музики, сконструйовані спеціальні навушники для зручного сприйняття музики дитиною в утробі матері.

В останні роки були також розроблені спеціальні методики навчання дитини математиці, іноземним мовам тощо. Проте ефективність та доцільність такого навчання є суперечливою. Варто зауважити, що мета перинатального виховання не визначається однозначно. Автори одних методик називають такою метою збереження і розвиток найбільшої кількості нейронів головного мозку, інші автори підкреслюють важливість встановлення зв'язку батьків з ще ненародженою дитиною.

Психічний розвиток — це послідовний, закономірний процес кількісних та якісних змін психіки, що відбуваються у ході діяльності й спілкування дитини з іншими людьми та знаменують собою перехід від нижчих до вищих рівнів життєдіяльності, її структурне й функціональне вдосконалення. Сьогодні не виникає сумнівів, що на перинатальному періоді відбувається активний розвиток психіки дитини, важливою умовою якого виступає суб'єкт-суб'єктна взаємодія дитини з матір'ю та батьком. Саме тому ми вважаємо, що головною метою виховання до народження виступає не навчання, а встановлення міцного зв'язку батьків із дитиною та створення оптимальних умов для її гармонійного розвитку до та після народження.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Велика кількість досліджень засвідчили, що перинатальний період розвитку закладає фізичне та психічне здоров'я дитини, визначає такі важливі характеристики особистості, як ставлення до себе й оточуючих, емоційний та інтелектуальний потенціал, певною мірою, риси особистості та характер людини.

Дослідження внутрішньоутробного розвитку дитини та постнатального періоду змінюють концепцію первинної профілактики. Положення про важливість перинатального досвіду дає можливість зробити висновок, що первинна профілактика соматичних та психічних розладів дитини повинна відбуватися на етапі зачаття та вагітності або ще раніше. Уявлення про роль матері та батька у розвитку дитини також було переглянуто на основі численних даних: батьки не лише зароджують біологічне життя, але виступають активними співучасниками розвитку та виховання, творіння майбутнього дитини ще до народження.

Перинатальне виховання — це відносно нова наука з тисячолітньою практикою. Метою такого виховання є встановлення міцного зв'язку батьків з дитиною та створення оптимальних умов для її гармонійного розвитку до та після народження.

Перинатальна проблематика є цікавою та актуальною. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні прикладних аспектів перинатальної психології, головним завданням яких виступає зміцнення здоров'я та благополуччя наступних поколінь. Серед першочергових пріоритетів дослідження — дослідження психолого-педагогічних аспектів перинатального виховання.

Список використаних джерел і літератури

1. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг; пер с англ. — [7-е междунар. изд.]. — СПб.: Питер, 2000. — 992 с.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко — Вінниця: Нова Книга, 2004. — 704 с.
3. Чичерина Н. А. Воспитание до рождения. Книга о пренатальном воспитании будущих родителей / Н. А. Чичерина. — М.: Academia, 2007. — 215 с.
4. Чэмберлен Д. Разум вашого новорожденного ребенка / Дэвид Чэмберлен, [пер. с англ. под ред. проф. Г. И. Брехмана]. — М.: Независимая фирма «Класс», 2005. — 224 с.
5. Chamberlain, D. B. (2003). Communicating with the mind of a prenatе: Guidelines for parents and birth professionals. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 18(2). — P. 95–107.
6. Grof S. *Beyond the Brain: Birth, Death and Transcendence in Psychotherapy*. — State University of New York Press, 1985. — 486 p.
7. Rank O. *The Trauma of Birth*. — Martino Fine Books, 2010. — 242 p.
8. Verny T. *The Secret Life Of The Unborn Child: A remarkable and controversial look at life before birth* / Thomas R. Verny, John Kelly. — Sphere, 1982. — 256 p.
9. Ward A. *Fractals from the womb: A journey through pre and perinatal psychotherapy*. — CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. — 230 p.

References

1. Krajg G. *Psikhologiya razvitiya* / G. Krajg; per s angl. — [7-e mezhdunar.izd.]. — S. Pb.: Piter, 2000. — 992 s.
2. Maksimenko S. D. *Zagal'na psikhologiya*. — Vinnitsya: Nova Kniga, 2004. — 704 s.
3. Chicherina N. A. *Vospitanie do rozhdeniya. Kniga o prenatal'nom vospitanii budushhih roditelej* / N. A. Chicherina. — M.: Academia, 2007. — 215 s.
4. Chamberlain D. *Razum vashogo novorozhdenного ребенка* / Chamberlain David; [per. s angl. pod red. prof. G. I. Brekhmana]. — M., Nezavisimaya firma «Klass», 2005. — 224 s.
5. Chamberlain, D. B. (2003). Communicating with the mind of a prenatе: Guidelines for parents and birth professionals. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 18(2). — P. 95–107.
6. Grof S. *Beyond the Brain: Birth, Death and Transcendence in Psychotherapy*. — State University of New York Press, 1985. — 486 p.
7. Rank O. *The Trauma of Birth*. — Martino Fine Books, 2010. — 242 p.
8. Verny T. *The Secret Life Of The Unborn Child: A remarkable and controversial look at life before birth* / Thomas R. Verny, John Kelly. — Sphere, 1982. — 256 p.
9. Ward A. *Fractals from the womb: A journey through pre and perinatal psychotherapy*. — CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014. — 230 p.

Мосол Н. А.

кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры педагогики и психологии образовательной деятельности
Запорожского национального университета

ПЕРИНАТАЛЬНИЙ ПЕРИОД КАК ОСОБЫЙ ЭТАП СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ

Резюме

Статья посвящена проблеме развития психики и становления личности на ранних этапах онтогенеза, а именно в перинатальном периоде. Современные исследования показали, что перинатальный период развития определяет не только физическое, но и психическое здоровье ребенка. Рассматриваются основные характеристики перинатального периода, анализируется влияние перинатального опыта на становление личности. Также актуализируется тема перинатального воспитания, целью которого является установление прочной взаимосвязи родителей с ребенком, создание оптимальных условий для гармоничного развития ребенка до и после рождения.

Ключевые слова: онтогенез, перинатальный период, развитие личности, перинатальная психология, перинатальное воспитание.

Mosol N. O.

candidate of psychological sciences (Ph. D.), assistant professor,
docent of chair of pedagogic and psychology of education,
Zaporizhzhya National University

PERINATAL PERIOD AS A CRITICAL STAGE OF PERSONALITY DEVELOPMENT

Abstract

The article deals with issue of early human development — particularly prenatal and early natal stages which constitute the perinatal period. Studies in genetics, neurobiology, psychology define this very unique period as a critical stage of human development. Many data have proved that perinatal experience determine to a large extent our biological and psychological makeup and shape our personality. The basic characteristics of the perinatal period have been described. The influence of perinatal experience on the further development of an individual have been researched. Also the topic of perinatal education has been discussed — a new science with a millennial history. Perinatal education is not about learning of an unborn child but about work with parents, it's main goal is establishing of secure relationship with a child and creation of optimal conditions for the normal development of a child before and after birth. The earliest period of human development is a unique opportunity for prevention of psychological, emotional and physical disorders that may occur later in life. The main idea of studies in the field of pre- and perinatal psychology is how to promote health and well-being of the next generation.

Key words: ontogenesis, perinatal period, personality development, perinatal psychology, perinatal education.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2015